

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ПРАВО НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ У КОНТЕКСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

THE RIGHT TO LIBERTY AND PERSONAL INTEGRITY IN THE CONTEXT OF REGULATORY PROVISIONS AND CASE LAW USED BY THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Майкут Х.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті досліджуються особливості забезпечення права на свободу та права на особисту недоторканність за національним законодавством. Підкреслюється важливість зазначених особистих немайнових прав фізичної особи з огляду на їх закріплення в нормативних документах міжнародного рівня.

За твердженням Європейського суду з прав людини право на свободу та особисту недоторканність за змістом Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має найважливіше значення у демократичному суспільстві.

З'ясовано, що право на свободу є нормативно закріпленою можливістю особи безперешкодно визначати свою поведінку та приймати рішення на власний розсуд з метою задоволення власного інтересу, не порушуючи при цьому свободи інших осіб.

Законодавець в Цивільному кодексі України передбачив низку гарантій здійснення права на особисту свободу, заборонивши будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування фізичної особи до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу. Водночас встановлено, що право на свободу не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, визначених законом.

Близьким до права на свободу є право на особисту недоторканність.

Категорія «недоторканність» тлумачиться як стан збереження особи у цілісності, захищеність від будь-якого посягання з боку будь-кого. Право на особисту недоторканність фізичної особи, як її абсолютне особисте немайнове право, у своїй сутності містить основні складові: право на фізичну недоторканність, право на моральну недоторканність, право на психічну недоторканність.

Забезпечення особистого немайнового права фізичної особи на фізичну недоторканність здійснюється шляхом встановлення заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання.

При відокремленні катувань від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання застосовується доктрина «мінімального рівня жорстокості».

Належне забезпечення права фізичної особи на свободу та права на особисту недоторканність виступає передумовою для реалізації фізичними особами інших немайнових та майнових прав, визначає відповідність вітчизняного законодавства міжнародно-правовим стандартам.

Ключові слова: право на особисту свободу, фізична недоторканність, жорстоке поводження, поводження, що принижує гідність, моральна недоторканність, психічна недоторканність, Європейський суд із прав людини.

The article examines the features ensuring the right to liberty and the right to personal integrity under national law. The importance of these personal non-property rights of an individual is emphasized in view of their enshrinement in international regulatory instruments.

According to the European Court of Human Rights, the right to liberty and personal integrity under the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is of paramount importance in a democratic society.

It was found that the right to liberty constitutes a legally enshrined ability of a person to freely determine their behaviour and make decisions at their own discretion in order to satisfy their own interests, without violating the freedoms of others.

The legislator in the Civil Code of Ukraine provides a number of guarantees for the exercise of the right to personal liberty, prohibiting any form of physical or mental pressure on an individual, dragging of an individual into alcohol, drug and psychotropic substance consumption, other acts violating the right to liberty. At the same time, it is established that the right to liberty is not absolute and may be limited, but only on the grounds and in the manner prescribed by law.

The right to personal integrity is close to the right to liberty.

The category of "integrity" is interpreted as the state of preservation of a person intact, protection from any invasion by anyone. The right to personal integrity of an individual, as their absolute personal non-property right, essentially contains the following main components: the right to physical integrity, the right to moral integrity, the right to mental integrity.

The personal non-property right of an individual to physical integrity is ensured by establishing a prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

The doctrine of "minimum level of cruelty" is used to separate torture from inhuman or degrading treatment or punishment.

Proper provision of the right to personal liberty and the right to personal integrity is a prerequisite for the exercise of other non-property and property rights by individuals and determines the compliance of domestic legislation with international legal standards.

Key words: right to personal liberty, physical integrity, cruel treatment, degrading treatment, moral integrity, mental integrity, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Стаття 29 Конституції України гарантує право кожної людини на свободу й особисту недоторканність [1]. Право на свободу та право на особисту недоторканність в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [2] посідають вагоме місце серед особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування.

Важливість права на свободу та права на особисту недоторканність підкреслюється також й тим, що зазначені права знаходять своє закріплення в нормативних документах міжнародного рівня, зокрема в Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про

громадянські та політичні права 1966 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та в інших загальновизнаних міжнародних документах.

Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ), розглядаючи справи про порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підкреслив, що право на свободу та особисту недоторканність за змістом зазначеної Конвенції має найважливіше значення у демократичному суспільстві [3].

Стан дослідження проблеми. Серед науковців, праці яких присвячені в тому чи іншому аспекті питанням

правового регулювання, сутності, здійснення права на свободу та особисту недоторканність, необхідно виокремити П.М. Рабіновича, С.П. Рабіновича, Р.О. Стефанчука, О.О. Пунду, В.В. Кожана та інших. Водночас варто зауважити, що, незважаючи на вагомий внесок провідних вчених в розвиток наукової думки в зазначеній сфері, проблема забезпечення права на свободу та права на особисту недоторканність не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є з'ясування нормативного підґрунтя забезпечення права на свободу та права особисту недоторканність у світлі норм міжнародно-правових актів, вимог національного законодавства, а також прецедентної практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Для цілісної характеристики права на свободу як особистого немайнового права, що закріплене в ст. 288 ЦК України, спершу звернемось до з'ясування категорії «свобода».

Термін «свобода» відомий світовій філософській та правовій думці з найдавніших часів. Так, ще давньоримський юрист Флорентин вказував, що свобода є природною властивістю кожного робити будь-що, що йому корисно, якщо це не заборонено силою або правом. Це визначення свободи знайшло закріплення у титулі п'ятому (про положення людей) Кодексу Юстиніана [4, с. 229].

Свобода як категорія права – це форма самовизначення суб'єктів права щодо вибору своїх життєвих цілей та засобів їх досягнення [5, с. 49], можливість певної поведінки людини, яка закріплена в Конституції або іншому законодавчому акті [6, с. 543].

У цивільно-правовій доктрині нормативно закріплена можливість особи безперешкодно визначати свою поведінку та приймати рішення на власний розсуд з метою задоволення власного інтересу, не порушуючи при цьому свободи інших осіб окреслюється поняттям «особиста свобода».

Право на особисту свободу – це особисте немайнове право людини (фізичної особи) на самостійний вибір моделі власної поведінки та визначення змісту вчинків, а також право на свободу від обмежень власної волі з метою забезпечення вільного та всебічного розвитку особистості. А відтак, право на особисту свободу – це гарантія захисту не тільки зовнішнього, але і внутрішнього світу людини, свобода формування та здійснення своїх намірів. [4, с. 232].

Законодавець в ЦК України передбачив низку гарантій здійснення права на особисту свободу. Оскільки право на свободу – це можливість фізичної особи діяти вільно, без примусу з боку інших осіб, положення ч. 2 ст. 288 ЦК України забороняє:

– *будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу* [2]. Заборона будь-яких форм фізичного чи психічного тиску на особу означає, що поведінка особи повинна формуватись лише залежно від її волі в межах, що передбачені чинним законодавством. І ніхто не має права змінювати дану поведінку як внаслідок психічного тиску на людину (наприклад, шляхом погроз, шантажу, обману, гіпнозу тощо), так і внаслідок фізичного тиску (наприклад, шляхом утримування особи силоміць, в тому числі і взяття у заручники тощо) [7, с. 698];

– *втягування фізичної особи до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів* [2]. Так, вживання психоактивних речовин (алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин) здатне викликати залежність від таких речовин та впливає на психофізіологічний стан фізичної особи, що супроводжується психічними, фізіологічними, а також іншими реакціями, які, в свою чергу, можуть обумовлювати придушення волі людини та, як наслідок, посягати на право на свободу.

Перелік дій, які посягають на свободу фізичної особи, не вичерпуються вищенаведеними заборонами. Порушувати право на особисту свободу можуть й інші дії, зокрема, безпідставне затримання особи, безпідставна госпіталіза-

ція особи до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, інші випадки, які без належної правової підстави порушують право особи на свободу.

Право на свободу не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, які чітко визначені в законі. Так, свого часу Європейський суд з прав людини у справі «Гарькавий проти України» від 18.02.2010 зазначив, що особа не може бути позбавлена або не може позбавлятися свободи, окрім випадків, встановлених у п. 1 ст. 5 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідно до процедури, встановленої законом. Цей перелік винятків є вичерпним, і лише вузьке їх тлумачення відповідає цілям цього положення, а саме – гарантувати, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи [8].

У контексті зазначеного варто зауважити, що п. 1 ст. 5 вказаної Конвенції визначає вичерпний перелік випадків, за яких дозволяється арешт і затримання, причому таке затримання неодмінно має бути законним і провадитися з дотриманням належної правової процедури.

Гарантії особистої свободи передбачені й на національному рівні. Зокрема, ч. 1 ст. 29 Конституції України забороняє арешт або тримання особи під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1]. Забезпечення права на свободу від незаконного затримання, тримання від вартою, обмеження у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб здійснюється в рамках кримінального процесуального законодавства України.

Близьким до права на свободу за своєю суттю та змістом є право на особисту недоторканність (ст. 289 ЦК України), яке також включено до групи особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи.

Про тісний зв'язок та взаємопов'язаність зазначених особистих немайнових прав свідчить той факт, що в юридичній науці досить часто взагалі заперечують самостійність права на свободу як суб'єктивного права, вважаючи, що дане право може йти лише у сукупності із правом на недоторканність, а поняття «свобода» і «особиста недоторканність» є складовими одного права на свободу й особисту недоторканність. Окрім того, у нормативно-правових актах регулювання права на свободу та права на особисту недоторканність здійснюється здебільшого в межах однієї статті (ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 29 Конституції України).

У ЦК України регулювання права на свободу та права на особисту недоторканність здійснюється окремими законодавчими нормами, що вказує на деяку їх самостійність в системі особистих немайнових прав. Разом з тим, зазначені права є синергетичними та закріплюють різні аспекти свободи у філософському розумінні: право на свободу – позитивний, а право на особисту недоторканність – негативний [9, с. 171].

Недоторканність людини, нарівні із іншими особистими немайновими благами (життям, здоров'ям, честю, гідністю, безпекою) віднесена до найвищих соціальних цінностей, що мають відповідний пріоритет в державі.

За вузького тлумачення недоторканність особи пов'язується із свободою від свавільних арештів. У такому розумінні зазначене право вживається в тексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конституції України.

Водночас, як слушно зазначається в правовій доктрині, недоторканність особи полягає в захисті людини не тільки від незаконних та необґрунтованих арештів і затримань, але й взагалі від усіляких неправомірних посягань на її свободу, життя, здоров'я, майно, честь та гідність. Недоторканність особи – це забезпечення усіх виявів свободи за умови її правомірної поведінки [9, с. 173].

Відтак категорія «недоторканність» тлумачиться як стан збереження у цілісності, захищеності від будь-якого посягання з боку будь-кого. Що ж охоплюється такою «особистою недоторканністю»? Якщо виходити зі змісту визначених у законодавстві елементів цього особистого немайнового права та з урахуванням місця розташування його у системі немайнових прав, то під правом на особисту недоторканність пропонується розуміти право на тілесну (фізичну) недоторканність. Але цілком ясно, що лише цим недоторканність особи не вичерпується [4, с. 171].

Крім права на фізичну недоторканність, право на особисту недоторканність фізичної особи, як її особисте немайнове право, у своїй сутності містить й інші основні складові: право на моральну недоторканність, право на психічну недоторканність.

Право на фізичну недоторканність особи – це право на гарантовану законом заборону посягання на життя, здоров'я, статеvu свободу фізичної особи. Як зазначає Л.В. Красицька, зміст зазначеного особистого немайнового права складає заборона посягання на людину загалом, незалежно від форми впливу, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством, або коли можливість посягання випливає із обставин і здійснюється в інтересах самої особи [10, с. 131]. Враховуючи наведене, посяганням на фізичну недоторканність вважатиметься здійснення будь-якої поведінки, яка спрямована на заподіяння фізичній особі тілесних ушкоджень, каліцтва або іншого застосування щодо неї фізичної сили, застосування медичних методів діагностики, профілактики, лікування без інформованої згоди фізичної особи, примусове взяття донорської крові, органів та інших анатомічних матеріалів і т.п.

Отже, фізична недоторканність особи забезпечується не лише реалізацією, передбаченою у ст. 289 ЦК України права на особисту недоторканність, але й здійсненням низки інших особистих немайнових прав, зокрема, права на життя, права на охорону здоров'я, права на медичну допомогу, права на донорство тощо.

Забезпечення особистого немайнового права фізичної особи на фізичну недоторканність здійснюється шляхом встановлення заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання (ч. 2 ст. 289 ЦК України) [2].

Норма щодо абсолютної заборони катування знайшла своє закріплення в усіх основних міжнародних документах, визнаних світовим співтовариством. Зокрема, у Загальній декларації з прав людини, Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право заборони катування посіло своє важливе місце серед основних та абсолютно непорушних цінностей демократичного суспільства. Про абсолютність заборони катування також підкреслює ЄСПЛ, зазначаючи, що навіть найбільш скрутні обставини, якими є боротьба проти організованого тероризму або злочинності, не можуть слугувати виправданням катуванню чи нелюдському, або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [11, с. 14].

Згідно зі ст. 1 Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1975 р. катування є обтяжуючим і навмисним видом жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [12].

Водночас, відповідно до ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання 1984 р. під поняттям «катування» слід розуміти будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа, у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або

третю особу з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [13].

Так, згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ критеріям катування відповідало, зокрема, так зване, «палестинське підвішування», звалтування під час тримання під вартою, застосування до особи електричного шоку [11, с. 22–23].

Варто зауважити, що Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання не пропонує визначення поняття «інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання», однак в ст. 16 зазначає, що кожна держава-сторона зазначеної Конвенції зобов'язується запобігати на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання, що не підпадають під визначення катування, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди [13].

Жорстоке, інше нелюдське поводження можна охарактеризувати як поводження, що спричиняє важкі фізичні чи психічні (моральні) страждання; відрізняється від катувань, перш за все, мірою інтенсивності страждань, не обов'язково, але може бути навмисним [11, с. 24].

При відокремленні катувань від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання застосовується доктрина «мінімального рівня жорстокості». А відтак розмежування видів поганого поводження перш за все залежить від рівня жорстокості [14, с. 63–65].

Поводження визнається нелюдським при досягненні мінімального рівня жорстокості. Водночас оцінка цього мінімального рівня є відносною: вона залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість такого поводження, його фізичні та психічні наслідки, а також у деяких випадках стать, вік та стан здоров'я потерпілої особи. Нелюдським можна вважати й таке поводження, якщо воно було умисним, застосовувалося впродовж кількох годин поспіль і призводило або до справжніх тілесних ушкоджень, або до гострих фізичних чи душевних страждань [15].

Прецедентна практика ЄСПЛ свідчить про той факт, що в окремих випадках навіть погроза застосування забороненого статтею 3 ЄКПЛ поводження, якщо вона достатньо реальна, також може бути визнана як порушення статті 3 Конвенції і становити нелюдське поводження [11, с. 25].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» вперше було визначено поняття «поводження, що принижує гідність» як поведінка, яка викликала почуття страху та неповноцінності, а також страждання, здатні принизити та образити людську гідність, і, ймовірно, зруйнувати їхню психіку та моральну стійкість. До таких дій було віднесено примушення стояти біля стіни упродовж тривалого часу в надзвичайно незручному положенні; примушування підозрюваного надягати під час допиту на голову пакет; мучення шумом; позбавлення сну і необхідної їжі та пиття [16].

Отже, поводження чи покарання, що принижують людську гідність, є, умовно кажучи, «найменш жорстоким» видом поводження, забороненого ст. 3 Конвенції [14, с. 66].

Так, ЄСПЛ, визнавши порушення ст. 3 Конвенції і кваліфікував поведінку як таку, що принижує людську гідність у зв'язку з умовами тримання заявника під вартою у дні

проведення судових засідань та з огляду на розміщення заявника до металеві клітки під час судового розгляду [17], неналежними умови тримання під вартою [18], застосуванням до потерпілого наручників у випадках, диспропорційних вимогам безпеки [19].

Наведені та інші приклади підкреслюють необхідність розглядати як порушення особистої недоторканності будь-який вплив або контакт, що, з погляду особи, є небажаним, і при цьому зовсім не обов'язково, щоб подібні дії були пов'язані з завданням фізичного болю. Будь-які хвилювання, стреси, відчуття відрази, що викликаються небажаним контактом або впливом оточуючого середовища, необхідно розглядати як порушення особистої недоторканності [4, с. 66].

Частина 3 ст. 289 ЦК України передбачає як гарантію фізичної недоторканності – заборону фізичного покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних. Законодавчий припис аналогічного змісту віднаходить своє місце і в ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України, відповідно до якої забороняються як фізичні покарання дитини батьками, так і застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини [20].

Зазначений підхід законодавця відповідає положенню ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», яке гарантує кожній дитині право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності та зазначає, що дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини [21].

Будь-яке посягання на особисту недоторканність дитини, включаючи жорстоке поводження з дитиною, вважається протизаконним. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» жорстоким поводженням з дитиною вважаються будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, в тому числі і домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини [21].

Інший складник права фізичної особи на особисту недоторканність – право на моральну недоторканність.

Під поняттям моральної недоторканності слід розуміти можливість фізичної особи формувати власну моральність на ґрунті загальноприйнятих моральних засад суспільства, а також вимагати від усіх та кожного не порушувати складеної у свідомості системи моральних пріоритетів та устоїв. [22, с. 390]. Моральна недоторканність фізичної особи забезпечується неможливістю посягати на честь, гідність, моральну свободу [7, с. 701].

Свого роду гарантією моральної недоторканності фізичної особи можуть слугувати з-поміж іншого положення Закону України «Про захист суспільної моралі» [23], що встановлює правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції порнографічного, еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, іншої продукції, що негативно впливає на суспільну мораль.

Право на психічну недоторканність фізичної особи є не менш важливим елементом права на її особисту недоторканність.

Психічна недоторканність – це недоторканність психіки людини як живої істоти [4, с. 194]. Психічна недотор-

канність особи є елементом психічного здоров'я особи, адже лише усвідомлення власної психічної недоторканності уможливило стан психічного благополуччя; психіка ж, як і тіло під час посягання на фізичне здоров'я, є фактично специфічною «мішенню», через яку здійснюється посягання на психічне здоров'я [24, с. 653].

Право на психічну недоторканність – право людини на забезпечення недоторканності природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб [25].

Забезпечення права на психічну недоторканність відіграє важливе значення в умовах поширення сучасних способів впливу на психіку людини задля досягнення тієї чи іншої мети. Одним з таких способів є використання гіпнозу як цілеспрямованого словесно-звукового впливу на психіку фізичної особи. Застосування гіпнозу покликане слугувати здебільшого лікарським цілям, оскільки допомагає вирішити багато психологічних проблем, які пов'язані з психосоматичними захворюваннями, різного роду залежностями, фобіями тощо.

На психічну недоторканність можуть впливати і застосування інших способів впливу на людську психіку, серед яких є застосування методів біоенергетики, 25-го кадру, низькочастотних звуків (нижче 16 коливань за секунду), які можуть завдати непоправної руйнації організму, використання «детектора брехні» (поліграфа), інших засобів інструментальної діагностики емоційної напруги тощо [22, с. 388–389].

За своєю специфікою психіатрія в усьому світі вважається зоною високого ризику порушення прав людини. З огляду на зазначене, а також з метою запобігання шкоди здоров'ю населення, законодавець в ч. 3 ст. 32 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» закріпив норму, згідно з якою, застосування гіпнозу, навіювання, інших методів психологічного і психотерапевтичного впливу дозволяється лише у місцях та в порядку, встановлених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [26].

Таким чином, право на особисту недоторканність є одним із невід'ємних прав фізичної особи, яке виключає незаконний вплив, як у фізичному, так і в психологічному плані. При цьому поняття «фізичної недоторканності» охоплює не тільки прижиттєвий період існування, але і створює передумови для правової охорони тіла померлої людини [27, с. 45]. Зокрема, фізична особа, реалізуючи своє право на особисту недоторканність, згідно з положенням ч. 4 ст. 289 ЦК України, має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Зазначене право може бути здійснено повнолітньою дієздатною фізичною особою (ч. 6 ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу» [28]).

Висновки. Питання здійснення і забезпечення права на свободу та права на особисту недоторканність як особистих немайнових прав фізичної особи є на сьогоднішній день надзвичайно актуальним. Право фізичної особи на свободу та право на особисту недоторканність нормативно закріплені і гарантуються як вітчизняним законодавством, так і міжнародно-правовими нормами. Належне забезпечення зазначених прав виступає передумовою для реалізації фізичними особами інших немайнових, а також майнових прав, визначає відповідність національного законодавства міжнародно-правовим стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Рішення ЄСПЛ від 18.06.1971 у справі «Де Вільде (De Wilde), Оомс (Oovs) і Версип (Versyp) проти Бельгії». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_161?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82#w1_1.

4. Пунда О.О. Адміністративно-правове регулювання забезпечення здійснення особистих немайнових прав : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018. 472 с.
5. Донченко О. П. Свобода як категорія права (герменевтичний аспект). *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 50. С. 45–50.
6. Шемчушенко Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. К. : Юрид. думка, 2007. 990 с.
7. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т.4: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасько-Фатеевої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010. 768 с.
8. Рішення ЄСПЛ від 18.02.2010 у справі «Гарькавий проти України» (Заява № 25978/07). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_544.
9. Кожан В.В. Особисті права та свободи людини : загальнотеоретичне дослідження : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 229 с.
10. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія. Донецьк : Донецький інститут внутрішніх справ МВС України, 2002. 164 с.
11. Ахтирська Н.М., Касько В.В., Маланчук Б.А., Мелікян А., Пошва Б.М., Фулей Т.І., Шукліна Н.Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності : науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В.Т. К.: «К.І.С.», 2011. 320 с.
12. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 09.12.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_084#Text.
13. Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
14. Орлова О.О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижують людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 63–65.
15. Рішення ЄСПЛ від 06.12.2007 у справі «Козинець проти України» (Заява № 75520/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_334#Text.
16. Judgment of ECHR by 18.01.1978 in the Case of Ireland v. The United Kingdom (application no. 5310/71). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>.
17. Рішення ЄСПЛ від 11.06. 2015 у справі «Луценко проти України» (№ 2) (Заява № 29334/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a81#Text
18. Рішення ЄСПЛ від 08.11.2018 у справі «Гармаш проти України» (Заява № 74163/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c91#Text.
19. Рішення ЄСПЛ від 17.01.2013 у справі «Сізарев проти України» (Заява № 17116/04). URL: <https://court.gov.ua/sud2590/2536/233223/686>.
20. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
21. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
22. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. К. : КНТ, 2007. 626 с.
23. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>.
24. Дімітров М.К. Об'єкт кримінально каранної погрози: ревізія поглядів. *Young Scientist*. 2018. № 10 (62). С. 653–658.
25. Храмов О.М. Щодо психічної недоторканості як об'єкта кримінально-правової охорони. URL: <http://ekhnur.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15060/2/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A5%D1%80.pdf>.
26. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
27. Болдіжар С.О., Пішта В.І. Право особи розпоряджатись органами та іншими анатомічними матеріалами в контексті реалізації права на особисту недоторканність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Випуск 45. Том 1. С. 44–47.
28. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text>.